

Голлівуд на березі Чорного моря (скорочено)

Юрій Яновський

Юрій Яновський

Голлівуд на березі Чорного моря

Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

МИЛИЙ НІМІЙ ФІЛЬМ!

Цей твір – наслідок мого близького стикання з періодом німого українського кіно. Воно було миле і наївне, це кіно доісторичної доби. Творці його полюбили рупор, а освітлювачі вміли голосно обляяти все на світі. Зараз скрізь і всюди поруч німого фільму народжується кіно розмовне і кіно тонове. Німе і звукове кіно існуватимуть поруч, як планер та аероплан.

Вплив і поширення фільму більше за книгу. Два-три роки існування картини, помножені на мільйони глядачів, – завше перебільшать (кількісно) тисячі років життя книги, помножених на сотні читачів.

Тут є малюнки життя кінофабрики на березі Чорного моря. Я додаю до них мій тодішній запал від перших двох картин Довженка. На сьогодні цей майстер зробив ще дві нові. Мої новели – фіксація того, що проходить: милого німого фільму.

ГОЛЛІВУД

Біля кінофабрики – море, до якого бігають молоді автори і футуристи-поети. Вони стоять там, задумливо попихкуючи люльками, і спостерігають далекі й таємні кораблі, що мають повезти їх на тропіки. Під романтичний шум моря проходить робота в Одеській "Голлівуді".

Одесити – народ гарячий і симпатичний. Над усе вони кохають Одесу. Всі славетні люди з історії й географії, як відомо, були одеситами – це першого ж дня скаже Одеса, запевняючи вас, що Чарлі Чаплін народився на Молдаванці, що Дуглас Фербенкс є незаконний син тітки Рухлі з пристані. А коли ви скажете, що Одеса "так собі", одесит огляне вас презирливо й викине свого останнього козира: "Так собі? А море?!"

Країна веселого народу – це Одеса. На широких вулицях її росте ніби трава, бо кожний одесит не ходить ніколи просто, а все наче обминає якусь травинку. П'яні там – перші лицарі Веселого Ордену. Вони ходять на тротуарах сотнями і своєю вдачею можуть звести з розуму навіть не одесита.

Тут знімають кіно. Тому коли ви запропонуєте якомусь одеситу участь у фільмі, вас не пошлють до чорта і не покличуть міліціонера, а питатимуть за умови.

Ніч. Два павільйони стоять і світяться зсередини. Десятки прожекторів

повертаються в павільйонах, і ворухнуться там клубок великого світла. Знімають "Франкфурт-на-Майні". (На фабриці кожну назву перекручують по-своєму: там є ще – "Синій компот", "Підозріле барахло", "В пазурах операторів", "Той, хто одержує ляпаси", "К. П. П." – "Коли пити перестануть?" й інше.)

Кафе німецького портового міста вирає вогнями й огниками. Гример пудрить підряд носи всім присутнім. Оператор свариться з освітлювачем, вимагаючи додаткових "павуків", і наказує "Мар'ю Іванівну" повернути ще більше. Адміністратор сидить на кріслі, і до нього бігають, і від нього тікають помрежі та реквізитори.

Адміністратор оглядає принесеного револьвера і намагається вистрілити: п'ять осічок підряд. Лайка з реквізитором, а під цей час револьвер стріляє випадково і забирає добру половину лайки. Актори і статисти соромливо топчуться вкупі коло дверей – вони з жахом і завмиранням серця дивляться на страшні очі "юпітерів" та "вайнертів".

Режисер – цей чаклун фільмування – замислився надміру. У нього саме народжуються геніальні ідеї. Він сидить на самому вершечкові драбини посередині павільйону. Він не звертає ні на що уваги і лише похитується разом з драбиною, коли хтось, пробігаючи, зачепить її плечем.

Коли все готово, починається репетиція. Оператор висловлюється про початок свого обурення. Режисер одривається від репетиції і щось хоче з'ясувати операторові. Оператор протестує, але потім погоджується з режисером.

Тепер підемо до другого павільйону, де знімають "Підозріле барахло". Неймовірно світло засліпить очі. Велика кімната – касарня, всю стелю вкрито сонцями "павуків", посередині кімнати самотній стіл і за столом самотня істота – машиністка. Вона нагадує мученицю на пекельній сковороді, і сльози закривають її очі.

Режисер нервово бігає з кутка в куток. Помреж із рупором – за ним слідом. Адміністратор умовляє освітлювача не хвилюватися з того, що кінчається вугілля в лампах. Найнапруженіше чекання. Де ж, однак, оператор? А він нахилив свого апарата над головою машиністки і ось уже п'ятнадцять хвилин розглядає її крізь апарат.

Режисер не витримує – він посилає помрежа до оператора. Помреж, зрадивши, що знайдеться діло для його рупора, підходить на два кроки до оператора і в рупор передає йому волю господаря фільмування.

З-за купи дерев'яних колон приходить німець-архітектор. На нього режисер сипле своє незадоволення з декорацій. Флегматичний німець одразу не розуміє, чого від нього хочать.

Вийдемо надвір. Одеська ніч висить, і на небі якір – одеський герб. Море внизу плеще. Найбільше сюди бігають молоді автори та футуристи-поети і спостерігають далекі кораблі, що мають повезти їх на тропіки.

ІСТОРІЯ МАЙСТРА

Кінці її поховано в глибокій Десні, на чернігівських луках та озерах. Неймовірні кольори західного неба, земля, що опадає з берега під буйними наскоками течії, буйні кучері в батька й у діда, голос щирий і металевий – ось її творці. Мене Длвженко

прив'язав до себе дружніми рефренами і талановитістю конкретної романтики. Тому я й узяв трудну річ – історію людини, що тепер ось розквітла.

Вже приїхавши з Берліна, де він учивсь в художній школі, Довженко почав шукати себе. У нього було парадоксальне розуміння мистецтва. Він не хотів статичних моментів – хотів живого пересування площин малюнка, сюжетного пов'язання емоцій і живих, теплих людей.

Я слухав його мовчки, у мене народжувалося багато думок, я егоїстично їх нотував, як свої власні, і, каюся, думав про невстояну закваску інтелігента, про болючість його нервів та про відсутність твердої лінії життя.

Тепер мені ясно, що Довженко знайшов те, чого він шукав і чого не дала йому берлінська наука та перо журналіста. Він знайшов полотно, на якому постаті й образи, покладені пензлем, рухаються, живуть, ненавидять і кохають. Його прямування довело його до правдивих шляхів і до живих обривів.

"СУМКА ДИПКУР'ЄРА" ("Сумка дипкур'єра" — художній німий чорно-білий фільм, режисером якого був О. Довженко. Він єдиний раз за всю кар'єру з'явився у цьому фільмі у ролі кочегара)

1

Чудесне буває море влітку. А осінньої лютої ночі, коли гуляє скажений шторм? Коли навіть у гавані льодокол, що важить мільйон пудів, крекче й стогне?

Льодоколи "Літке" і "Макаров" були за базу для знімання нічних кадрів. Вночі, коли скажений холод, двійко авто привозить до цих посудин людей і апаратуру.

Під свист і вітер, під холод і спеку прожекторів б'ється творча думка. Море глузує, йому смішно, що прожектори з усіх боків б'ють по силуетові чоловічка, що поліз був на щоглу. Хрипкий голос режисера кричить словами команди. Бігає по палубі режисер. І так усю ніч.

А перед ранком, коли з неба почне падати сніг, актори лежатимуть, як дрова, не розуміючи жодного слова, режисер запримітить диво. Два прожектори, випадково підійшовши в нічну млу, наче чудесні дірки, видушать в тумані: "Ставте апарата! Крутіть!"

2

За вікнами скаженіє дощ. Освітлювачі, направивши "стояки" на акторів, завмерли, спершись і замислившись. У акторів вимотано всі нерви. Режисер сам почуває пісок в очах і неприємні мурашки від сцени, що він її творить. Дипкур'єр умирає. Музика розриває душу. Хочеться зупинити, бо режисер так обставив смерть, що ось вона ніби й сама стоїть білим кістяком.

3

Монтаж – це важлива половина роботи над фільмом. Режисер любовно й пестливо проводить рукою по плівці. Він говорить, що тільки за монтажним столом побачив, яка це складна річ. Довженко хвилюється, бо з 10 000 метрів треба вибрати лише 2000 найболючіших. Він вважає, що ріже ножицями не плівку, а нерви. І коли хтось з його помічників наступить ногою на плівку, йому здається, що він стоїть на голому дроті з

електричним струмом. Та плівка дорожча йому за кохану жінку.

4

Довженкові актори його люблять. Оператор Козловський вважає режисера за свого сина, і навіть костюмер Меш, що побував у японським та німецьким полоні, що розмовляє лише одеською мовою і пережив уже вісім директорів на кінофабриці, каже: "Сандр Петрович! Я такі думаю, що "Діпка симкур'єра" єсть хорошая картина і останется єво!"

Актори люблять Довженка. Він почав шукати в них людей, і він знайшов їх. В його картині діють простецькі, живі люди. Для Довженка актор полізе в льодяну воду, під осінній скажений дощ, буде вести справжню бійку. І з екрана дихатиме тоді на нас життя.

5

Історію Довженка лише розпочато. У нього сиві скроні і юнацькі кучері на голові. Будемо чекати, що скроні хоч і посивішають більше, але кучері будуть завше ознакою бадьорої, людської, творчої молодості. Вона далі писатиме його історію.

Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

ЗВЕНИГОРА ("Звенигора" - німий художній фільм. Перша кінострічка трилогії О. Довженка: "Звенигора", "Арсенал", "Земля". Це останній фільм Довженка, знятий за чужим сценарієм)

1

Ми виїхали автомобілем з Києва і простували на Китаєво. Липневий день тільки-но розгорався. Ми їхали до Довженка, що знімав у Китаєві початок картини "Звенигора". Коли машина поламалася, ми з Василем Григоровичем пішли пішки. Василь Григорович - це архітектор, професор Кричевський, що працює з Довженком за консультанта й художника.

Мій супутник говорив, що Довженко такий напористий у роботі, що голову може свою закрутити. А люди навкруги нього падатимуть, як мухи. Але він ще не одному роги зламає, буквально й алегорично. Та немає йому підтримки. Працює він, як у пустелі. "Ця людина глибоко оре: треба йому піднімати чересло час від часу і щоб леміш не так глибоко зарізався в землю. Зразу цілини не обробиш. Хай залишає сили ще не на одну оранку. Поле ж таке велике й тверде", - вів далі Василь Григорович.

Ми зійшлися на думці, що мистецтво кіно не повинне бути виявником тої дурної традиції пишно вдягнених довговусих козаків у шовки й оксамити, що махають красиво шаблями та булавами, красивих і нереально дурних. Киричевський говорив, що графомани-письменники псують небагато: папір та час у редактора. Художники-графомани псують теж папір, або полотно та фарби. І все. А в кіно обсяг псування значно більший. Від 20 до 100 тисяч грішми, плюс дискредитація української культури, плюс поганий вплив на організацію, на смаки робітничо-селянського глядача.

Ми обоє замислюємось, хто ж має контролювати якість фільмів? Українська

радянська громадськість. Але це колосальна творча й контрольна сила. Така громадськість – хіба вона є в Одесі або в Ялті, де наші кінофабрики? Хіба громадськість столиці нашої знає кіно? Хіба можна викидати процес творення культури кудись у прикордонні смуги і здаля впливати?

Ми йшли все вище й вище, доки, нарешті, уздріли, на яких ми високих місцях. Ось Дніпро унизу лежить на луках. Річка нагадала Шевченка, а цей – незмінні рушники, що ними прикрашають його бунтарську голову. Рушники! "Попалити всі рушники", – каже В. Г. заклопотано. Наші думки збіглися, і висновки були ідентичні. Цікаво, як знімає Довженко запорожців?

Довженка ми знайшли в лісі на горі над Дніпром. Він нас майже не помітив, зайнятий роботою. Ми стояли осторонь.

І тут почали виходити з кущів запорожці. Мене вразила спокійна жорстокість їхніх облич. Там, у кущах, вони із звичайних вантажників з Подолу перетворились на славетне козацтво. У цих лицарів був вигляд каторжників, що тікали і втекли з того світу до нас, грішних. Благородні риси обличчя кожного з них були попсовані шаблями, вітром і гріхами. Розрубаний навпіл ніс, зім'яте чоло, обламане вухо. Одіж була різна, тільки кожний козак небагато мав назв цієї одежі. Треба сказати правду – шапки на головах були у всіх. Але найбільшим франтом був один: він мав розкішну сукняну козацьку свиту, шаблю на свиті й пістоль, а під свитою – голе тіло й голі ноги.

Ми мовчки дивилися, як мчать на конях козаки і як їх знімає апарат "Рапід". На екрані все, що знімає такий апарат, рухається, як плаває.

Довженко казав нам, що автори "Звенигори", Михайло Йогансен та Юртик, мабуть, бояться за його гарячковість. Що мало, мовляв, залишиться їхніх ідей та фактів у картині. Але вони сказали словами свій задум, а йому (Довженку) доводиться живими, конкретними, реальними або нереальними образами показати їхні думки.

2

В Яреськах знімали братання на фронті, бій на селі року 1918-1919 та проводи новобранців на імперіалістичну війну.

Зранку фільмували бій на селі. Було кілька десятків кіннотників, два-три десятки селян з рушницями та баб. То знімали під тином, то галоп кінноти, то "крупно" постріли рушниць і гармат. Он на травці впав і лежить з розплющеними очима забитий. Тут пополохані корови, там підкрадаються тіні по землі. Я бачив згодом і цей епізод у змонтованому вигляді. Так правдиво й так хвилююче ще ніхто до Довженка не передавав такого партизанського бою. Мені здавалось, що я сам у селі, на мене б'ють гаубичні батареї, я відчуваю замирання й розгорання пострілів та метушні.

Довженко знімає з азартом, його помічники не чують під собою ніг. А ввечері, коли вся група спить, де хто впав, Довженко йде на ніч ловити рибу з місцевими селянами. Вони його знають, вважають за свого і називають "Сашко Петрович". Чи ловиться риба, чи ні, а переговорено буде багато дечого, і, ледве проспавши кілька годин, Довженко буде ліпити з них що схоче на черговім фільмуванні.

Зранку знімають, як ідуть новобранці на війну. Режисер біжить по дорозі. Він

побачив когось, хто йому припав до душі. Край свого баштана стоїть дід, білий, гордий і велетенський. Він зіперся на палицю, йому багато років, біла борода в нього, а голос сильний і гучний, як труба. Він кричить на когось на другий кінець поля: "А куди то ви, трам-та-ра-рам, скот запустили!"

Довженко несміливо підходить і запрошує діда на зйомки. Як далі фільмували епізода з новобранцями, не дуже любить згадувати Довженкова знімальна група. З села йде юрба людей з клуночками, скриньками. Це новобранці. Їхні ноги плутаються по пилюзі. Наче журавлиний ключ збився до купи і йде по землі помалу. Гармошка ридає, виводить. Дехто танцювати пустився, більше для молодечтва, ніж для втіхи. Хтось наче й пісню почав. Здається, заревуть зараз усі, як бики, що їх женуть під ніж. Позаду родичі й любі. Вони виплакали вже очі і стоять, похнюпившись і витираючи сльози.

Знімальна група не любить згадувати тепер той день, бо всі вони плакали. Плакали селяни, плакав режисер, одвертався чомусь В. Г. Кричевський.

3

Є таке місце в "Звенигорі": оповідання про напад варягів на слов'янське селище. Дівчина Роксана помічає це, б'є у било на сполох. Бій з варягами. Дівчина стає здобиччю варязького князя.

Треба було передати давнину й нереальність, історичний аспект і поважний пил віків, що лежить на таких подіях. Насамперед умовились із оператором дати всі події в неясній млі, ніби за густим подувом туману. Настроїти акторів, примусити їх забути рухи сучасних людей.

Слов'янський епізод хвилює, як потертий, ветхий документ історії.

4

Ми гуляли над морем. Вітру не було, але хвилі надбігали сильніш і сильніш. Василь Григорович показав мені на парусник, що відпливав од пляжу. Хвиля підкидала його вгору і обхоплювала водою – він занурявся носом у хвилю. "Отак Сашко, як той парус. Випливе чи знову до берега повернеться?"

Ми вже минали пляж. Якось дівчинка кликала Довженка: "Папаша, ходіть купатись". Він стояв по коліна в воді і пробував рукою, чи холодне море. Ми збігли на пляж, почали купатись, камінцями "перевозити бабу" і з розгону плигати по піску.

Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу